

Instituția autonomiei locale în constituțiile țărilor comunității statelor independente (CSI): o analiză comparată.

Cornea, Sergiu

Veröffentlichungsversion / Published Version
Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Cornea, S. (2016). Instituția autonomiei locale în constituțiile țărilor comunității statelor independente (CSI): o analiză comparată. *Revista Transilvană de Științe Administrative*, 1, 3-19. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-65331-3>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC Licence (Attribution-NonCommercial). For more Information see:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>

**The Institution of Local Autonomy in
the Commonwealth of Independent States'
Constitutions: A Comparative Analysis**

Abstract

The theoretical and pragmatic potential of the constitutional regulations and the comparative analysis of the peculiarities related to the normative fixing and the ways of implementing the local public power in the CIS countries, which have a common historical past and similar trends on building national sovereign states, can serve as a confirmation of the institutionalization and the need for a specific form of public power called local power in a democratic society.

The rationale for recognizing the local autonomy in the constitutions of the states is determined by the following circumstance, namely, the recognition of the local autonomy principle in the fundamental law of the states constitutes a guarantee that it will be developed and deepened into the national law. Without such a constitutional basis, the local autonomy cannot be successful.

From this perspective, it is important to conduct a comparative study of the constitutional texts of the states because the national legislative systems governing this phenomenon are designed under the constitutional provisions.

The modalities of placing the local power in the supreme laws differ from state to state. The comparative study of the constitutional texts was carried out based on the following criteria:

- a) the inclusion and ensuring the local autonomy in the constitutional text;
- b) the interpretation of the concept of local autonomy in the constitutional text; and
- c) the approach and recognition of local autonomy.

Keywords: Commonwealth of Independent States, constitution, local autonomy, state power, sovereignty.

**INSTITUȚIA AUTONOMIEI LOCALE
ÎN CONSTITUȚIILE ȚĂRILOR COMU-
NITĂȚII STATELOR INDEPENDENTE
(CSI): O ANALIZĂ COMPARATĂ**

Sergiu CORNEA

Sergiu CORNEA

Conf. univ. dr., Catedra de Științe Politice și Administrative,
Facultatea de Drept și Administrație Publică,
Universitatea de Stat „B.P. Hașdeu”, Cahul, Republica Moldova
Tel.: 00373-299-254.85
E-mail: s_cornea@yahoo.com

*Revista Transilvană
de Științe Administrative*
1 (38) / 2016, pp. 3-19

1. Argument privind necesitatea studierii comparate a Constituțiilor statelor CSI¹

Constituția, menționa prof. Jean Paul Jacqué, este un act unilateral prin care se determină statutul puterii publice în societate (Jacqué, 2002, p. 103). Având în vedere potențialul teoretic și pragmatic al reglementărilor constituționale, consider că analiza comparată a particularităților fixării normative și a formelor de realizare practică a puterii publice locale în statele CSI, care au un trecut istoric comun și tendințe similare privind edificarea statelor naționale suverane, poate servi drept confirmare a instituționalizării și a necesității existenței într-o societate democratică a unei forme specifice de putere publică – puterea locală.

Interesul față de instituțiile puterii publice este alimentat de rolul lor primordial în soluționarea problemelor vitale ale populației. În ultimele două-trei decenii statele CSI au operat schimbări esențiale în sistemul organizării teritoriale și al funcționării puterii publice. Au fost implementate reforme, pe baza cărora s-au constituit noi structuri, s-au pus bazele unor noi tendințe de dezvoltare a instituțiilor importante ale puterii publice.

Circumstanțele enumerate determină actualitatea și necesitatea studierii multilaterale și aprofundate a tuturor aspectelor și a tuturor particularităților reformării puterii locale în statele CSI. Studiarea altor sisteme administrative, menționa prof. Salvador Parrado Diez, este utilă pentru a ne înțelege mai bine propriul sistem (Parrado Diez, 2011, p. 15). Studiarea procesului de reformare a puterii locale în statele CSI va contribui la o mai bună înțelegere a specificului constituirii și dezvoltării instituțiilor puterii publice locale în Republica Moldova și, în același timp, va permite identificarea problemelor cu care se confruntă și care împiedică dezvoltarea lor.

Este cunoscut faptul că legislația statelor CSI care reglementează funcționarea puterii publice locale are multe caracteristici asemănătoare. Această situație este determinată, mai întâi de toate, de moștenirea sovietică comună, probleme asemănătoare și comparabile legate de tranziția democratică, asemănarea modelului ordinii constituționale alese și a obiectului reglementării constituționale, de dinamica reformelor politice realizate etc. Din această perspectivă, studiarea și generalizarea experienței statelor care se confruntă cu probleme similare poate fi mult mai utilă decât experiența statelor spre al căror model tindem, dar care au evoluat spre democrație în condiții total diferite de cele existente în Republica Moldova. În același timp, datorită unor cauze ce țin de particularitățile dezvoltării istorice, politice, economice și altele, reglementarea sferei puterii publice locale în statele CSI comportă un caracter diferențiat, iar uneori și diametral opus.

Analiza critică a experienței statelor-membre CSI privind modalitățile de abordare în textele constituționale a fenomenului puterii publice locale are o mare importanță

1 În prezentul studiu au fost incluse și două state care au statut de state-participante: Ucraina și Turkmenistan, precum și Georgia care a părăsit definitiv CSI. Rațiunea includerii acestor state a fost determinată de existența unor elemente asemănătoare datorate trecutului lor comun precum și de factorul influenței politice, economice, culturale și militare a Rusiei asupra proceselor interne din statele respective.

pentru Republica Moldova din perspectiva identificării mecanismelor de reglementare și funcționare eficiente a puterii publice, în general, și a celei locale, în particular. În acest sens, este necesar a efectua o cercetare comparativă complexă a relațiilor sociale, cu luarea în considerare a experienței acumulate pe baza implementării reformelor din ultima perioadă. În afară de aceasta, reconceptualizarea teoriei și practicii autonomiei locale, a proceselor de descentralizare și regionalizare a statelor CSI va permite redefinirea modalităților de abordare a proceselor similare care au loc în Republica Moldova.

Necesitatea studierii experienței statelor CSI în materie de instituționalizare a puterii locale e determinată și de faptul că experiența statelor europene, referitor la tematica examinată, a fost studiată și generalizată de un număr impresionant de autori care și-au prezentat rezultatele cercetării în mii de publicații științifice. Experiența statelor CSI, comparativ cu cea a țărilor europene, a fost studiată mai puțin și preponderent de autori din zona respectivă.

Mai menționez și faptul că majoritatea publicațiilor științifice provenite din spațiul CSI dedicate problemelor examinate sunt redactate în limbile naționale și/sau în limba rusă, fapt ce le face mai puțin cunoscute în afara spațiului post-sovietic.

Nu în ultimul rând, ca mentalitate sau modalitate de abordare și soluționare a problemelor existente statele post-sovietice sunt mai aproape de Republica Moldova decât de țările din spațiul post-socialist sau decât de țările occidentale cu tradiții democratice seculare.

2. Comunitatea Statelor Independente: repere identitare

Destrămarea Uniunii Sovietice a avut drept rezultat apariția a cincisprezece republici independente. Trei republici Baltice, Estonia, Letonia și Lituania, cotate de URSS în 1940, s-au delimitat de restul republicilor post-sovietice optând pentru propria cale, iar celelalte unsprezece state au preferat opțiunea coexistenței cu Rusia.

CSI a fost creată la 8 decembrie 1991 prin semnarea de către șefii de stat ai Bielorusiei, Federației Ruse și Ucrainei a „Acordului de constituire”. După două săptămâni, la Alma Ata (Kazahstan), șefii de stat, reprezentanți ai unsprezece republici post-sovietice au semnat un „Protocol adițional” la „Acordul de constituire” prin care și-au confirmat adeziunea la CSI. Cele unsprezece state-membre ale CSI aveau foarte multe trăsături comune în pofida limbilor, religiilor și culturilor diferite. Toate, cel puțin un secol, au fost părți componente ale Imperiului rus și ale Uniunii Sovietice, fapt care a lăsat o amprentă vizibilă asupra dezvoltării lor economice, sociale și spirituale.

La 22 ianuarie 1993 la Minsk, în cadrul reuniunii statelor CSI a fost adoptat Statutul CSI. Acest Statut nu a fost semnat de Ucraina și Turkmenistan, care *de iure* nu au calitatea de state membre CSI și pot fi calificate doar ca state fondatoare sau state participante. Turkmenistanul la reuniunea CSI din 26 august 2005 a afirmat că va participa la activitățile CSI doar în calitate de „membru asociat”. Astfel, Turkmenistanul este primul stat ex-sovietic care a părăsit CSI. Cel de-al doilea stat care a părăsit CSI a fost Georgia, care în 2008, după invazia militară rusă, a părăsit definitiv „comunitatea”. Potrivit Statutului CSI, Georgia și-a încetat oficial calitatea de membru la 18 august

2009 (potrivit datelor de pe Pagina oficială a Comitetului executiv al CSI). Deoarece atât Turkmenistanul cât și Georgia au avut anumite tangențe cu CSI, după cum am menționat, vor fi luate în calcul și studiate în prezentul studiu.

Referitor la Republica Moldova, menționez că președintele în exercițiu din acea perioadă M. Snegur, fără consultarea prealabilă a Parlamentului, a semnat la Alma Ata în data de 21 decembrie 1991 documentele de constituire a CSI. Prezidiul Parlamentului Republicii Moldova, abia la 26 octombrie 1993 a adoptat o hotărâre prin care a aprobat „semnarea de către Președintele Republicii Moldova a *Acordului de constituire a Comunității Statelor Independente* și a *Acordului cu privire la crearea Uniunii Economice*” deoarece „se considera rațională participarea Republicii Moldova la organismele menționate” și a propus Parlamentului „să examineze chestiunea ratificării Acordului cu privire la crearea Uniunii Economice” (Hotărârea Prezidiului Parlamentului Republicii Moldova nr. 1622-XII din 26.10.1993). *De facto*, Republica Moldova a aderat la CSI la 8 aprilie 1994, dată la care Parlamentul a ratificat, cu anumite rezerve², „Acordul de constituire a CSI”. În hotărârea Parlamentului privind ratificarea Acordului CSI se menționa în mod expres că se subînțelege „colaborarea economică a Republicii Moldova în cadrul Comunității” (Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 40-XIII din 08.04.1994). Republica Moldova a aderat la „Statutul CSI” la data de 15 aprilie 1994 cu o rezervă față de „Statutul CSI” prin care Republica Moldova se abține de la participarea în cadrul sistemului de securitate colectivă și colaborarea în domeniul militar.

Statele CSI, potrivit opiniei lui M.W. Shoemaker, în baza criteriului geografic, pot fi divizate în următoarele grupe: a) Rusia, b) republicile din Vest (Belarus, Moldova, Ucraina), c) republicile Transcaucaziene (Armenia, Azerbaidjan, Georgia), d) republicile din Asia Centrală (Kazahstan, Kîrgîzstan, Tadjikistan, Turkmenistan, Uzbekistan) (Shoemaker, 2014, p. v).

3. Statele CSI și Carta europeană a autonomiei locale

O parte din actualele state CSI (membre ori participante) și Georgia sunt semnatare a *Cartei europene a autonomiei locale*. Pentru Moldova, Rusia și Ucraina *Carta* a intrat în vigoare în anul 1998, pentru Armenia și Azerbaidjan în 2002, iar pentru Georgia în 2005. Detalii privind semnarea, ratificarea și intrarea în vigoare a *Cartei* sunt prezentate în tabelul de mai jos.

De reținut că în ratificarea *Cartei* statele sunt libere să decidă asupra a cel puțin 20 de paragrafe, dintre care cel puțin 10 să fie alese din conținutul articolelor menționate în mod expres. În aceste condiții, unele state, în procesul ratificării, au acceptat prevederile *Cartei* fără multe rezerve. Bulgaria, de exemplu, a notificat că a aderat la toate paragrafele primei părți a *Cartei*. Estonia a acceptat să respecte toate articolele *Cartei* în teritoriile aflate sub jurisdicția sa. Franța și România au aderat la partea I a *Cartei* cu

2 Ulterior, în 2002, guvernarea comunistă a renunțat la rezervele respective. A se vedea: *Legea privind retragerea unor rezerve formulate la Acordul de constituire a Comunității Statelor Independente* nr.1356 din 04.10.2002.

Tabel 1: Statele CSI, semnatare ale Cartei europene a autonomiei locale

Nr.	Stat	Data obținerii calității de membru	Data semnării	Data ratificării	Data intrării în vigoare
1	Armenia	25.01.2001	11.05.2001	25.01.2002	1.05.2002
2	Azerbaidjan	25.01.2001	21.12.2001	15.04.2002	1.08.2002
3	Georgia	27.04.1999	29.05.2002	08.12.2004	1.04.2005
5	Moldova	13.07.1995	02.05.1996	16.07.1997	1.02.1998
6	Rusia	28.02.1996	28.02.1996	05.05.1998	1.09.1998
7	Ucraina	09.11.1995	06.11.1996	11.09.1997	1.01.1998

Sursa: Consiliul Europei (nedatat a); Consiliul Europei (nedatat b)

excepția paragrafului 2 al art. 7. Spania a declarat aplicarea *Cartei* pe întreg teritoriul statului cu excepția paragrafului 2 al art. 3. Belgia, Danemarca și Germania au notificat Secretariatul General referitor la colectivitățile locale la care se va aplica *Carta*.

Alte state și-au asumat etapizat responsabilitatea realizării prevederilor *Cartei*. Croația, de exemplu, la 11 octombrie 1997 a depus instrumentele de ratificare prin care a aderat la unele articole și paragrafe, iar la 24 iunie 2008 a aderat la celelalte articole și paragrafe ale *Cartei*. În documentele de ratificare depuse la 16 mai 1988, Cipru a notificat că nu implementează art. 7, paragraful 2, iar la 26 februarie 2003 a acceptat art. 5 al *Cartei*. Letonia la 5 decembrie 1996 a ratificat *Carta* în condițiile minime necesare prevăzute în art. 12, iar la 1 iunie 1999 încă trei paragrafe din trei articole.

Referitor la statele CSI menționez că doar Azerbaidjan și Georgia și-au exprimat unele rezerve la ratificarea *Cartei*. Republica Azerbaidjan a declarat că este în imposibilitate de a garanta aplicarea prevederilor *Cartei* în teritoriile ocupate de Republica Armenia până la momentul când aceste teritorii vor fi eliberate. Georgia, până la restaurarea jurisdicției sale depline asupra teritoriilor Abhaziei și Regiunii Tskhinvali, și-a declinat responsabilitatea sa privind îndeplinirea obligațiilor asumate prin semnarea *Cartei* în teritoriile respective (Reservations and Declarations for Treaty No. 122).

Republica Moldova a ratificat *Carta europeană a autonomiei locale* prin Hotărârea Parlamentului privind ratificarea *Cartei Europene* pentru Autoadministrarea Locală nr. 1253-XIII din 16 iulie 1997. La ratificarea *Cartei* Republica Moldova nu a înaintat niciun fel de derogări, ceea ce înseamnă asumarea responsabilității îndeplinirii depline a prevederilor ei. *Carta* a intrat în vigoare pentru Republica Moldova la 1 februarie 1998.

Menționez că pentru Republica Moldova respectarea tratatelor și a pactelor internaționale la care este parte este considerată drept obligație constituțională. Curtea Constituțională în Hotărârea nr. 55 din 14 octombrie 1999 privind interpretarea unor prevederi ale art. 4 din Constituția Republicii Moldova a stabilit că: „principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional, tratatele internaționale ratificate și cele la care Republica Moldova a aderat sunt parte componentă a cadrului legal al Republicii Moldova și devin norme ale dreptului ei intern”. Din cele citate mai sus rezultă că, odată ce Republica Moldova a ratificat *Carta*, normele și principiile ei devin obligatorii și sunt parte componentă a cadrului legal al republicii.

4. Criterii privind studierea comparată a textelor constituționale

„Carta europeană a autonomiei locale” recomandă garantarea autonomiei locale în textele constituționale ale statelor semnatare. Astfel, *Carta* stabilește în art. 2 că principiile autonomiei locale trebuie să fie prevăzute și garantate în mod expres în legislația națională. Datorită importanței deosebite a acestui principiu, se recomandă ca realizarea lui să fie garantată prin includerea principiilor autonomiei locale în legile fundamentale care reglementează organizarea statului: „principiul autonomiei locale trebuie să fie recunoscut în legislația internă și, pe cât posibil, în Constituție”.

Rațiunea recunoașterii autonomiei locale în Constituțiile statelor membre ale Consiliului Europei este determinată de următoarea circumstanță: recunoașterea principiilor autonomiei locale în legea fundamentală a statelor constituie o garanție că ele vor fi dezvoltate și aprofundate în legislația națională. Fără un astfel de fundament constituțional solid, autonomia locală nu ar putea fi realizată cu succes.

Din această perspectivă, este importantă studierea comparată a textelor constituționale ale statelor, deoarece sistemele legislative naționale care reglementează acest fenomen sunt concepute în baza prevederilor constituționale.

Modalitățile de consfințire a puterii locale în legile supreme diferă de la stat la stat. Studierea comparată a textelor constituționale se poate face în baza următoarelor criterii:

- a. includerea și garantarea în textul constituțional a autonomiei locale;
- b. interpretarea noțiunii de autonomie locală în textul constituțional; și
- c. modalitatea de abordare și recunoaștere a autonomiei locale.

4.1. Includerea și garantarea în textul constituțional a autonomiei locale

Una din funcțiile importante ale Constituției constă în stabilirea statutului sistemului de administrare a statului. Constituția instituie organele puterii publice, stabilește competența lor și reglementează relațiile dintre ele. Doar prin prisma corespunderii acestor reguli, consideră prof. J.P. Jacqué, se apreciază legalitatea activității autorităților publice (Jacqué, 2002, p. 106).

Modalitatea de includere și garantare a autonomiei locale în textele constituționale diferă de la un stat la altul. Constituțiile unor state CSI conțin prevederi prin care statul, în mod expres, recunoaște și garantează autonomia locală, cum este cazul Armeniei (art. 11.2) sau al Rusiei. În art. 12 al Constituției Rusiei se afirmă că în Federația Rusă este recunoscută și garantată autonomia locală. Tot aici se menționează în mod expres că organele autonomiei locale nu fac parte din sistemul organelor puterii statale.

În Constituția Ucrainei (titlul IX „Autonomia locală”) nu doar este proclamată și garantată autonomia locală, dar se și face o delimitare clară dintre puterea statală și autonomia locală. Recunoașterea și garantarea la nivel constituțional a autonomiei locale în Ucraina (art. 7) însoțită de instituționalizarea drepturilor colectivităților teritoriale (titlul XI al Constituției Ucrainei) este o dovadă a tendinței de a delimita structurile statale de cele locale în cadrul unui mecanism unic de exercitare a puterii publice.

Celelalte state au o abordare mai nuanțată. Constituția Azerbaidjanului prevede că municipalitățile sunt independente în realizarea competențelor sale, ceea ce nu le absolvă de responsabilitatea față de cetățenii care locuiesc în respectivele teritorii. În același timp, realizarea autonomă de către municipalități a competențelor sale nu poate atenta la suveranitatea statului Azerbaidjan (art. 146, alin. I, II).

Constituțiile Bielorusiei și Kazahstanului delimitează administrația publică (statală) locală față de autonomia locală. În Constituția Kazahstanului Secțiunea VIII este intitulată „Administrația publică locală și autonomia locală”. Potrivit art. 89, alin. 1, aflat în această secțiune, se recunoaște organizarea autonomiei locale care asigură soluționarea de către populație a problemelor de importanță locală. În Constituția Bielorusiei capitolul V este intitulat „Administrația locală și autonomia locală”.

Constituțiile Tadjikistanului și Turkmenistanului sunt singurele dintre statele examinate care folosesc în mod expres noțiunea de putere locală, dar nu oferă și o definiție a ei.

Capitolul VI din textul constituțional al Tadjikistanului este intitulat: „Puterea locală”. Potrivit prevederilor art. 76, puterea locală este alcătuită din autorități reprezentative și executive. Sistemul autorităților puterii locale din Tadjikistan este inedit prin faptul că autoritățile reprezentative locale ale regiunilor, orașelor și districtelor (raioanelor) sunt Majlis-urile (adunările) de deputați ai poporului, alese pentru un termen de cinci ani (art. 77), iar autoritățile executive sunt conduse de reprezentanții Președintelui – președintele regiunii, orașului, districtului. Ei sunt numiți și destituiți din funcții de către președintele Tadjikistanului, cu confirmarea lor ulterioară de către Majlis-urile (adunările) de deputați ai poporului de la nivelurile respective (art. 78).

Constituția Turkmenistanului în Secțiunea a treia, „Sistemul organelor puterii și a celor administrative în Turkmenistan”, include Capitolul V „Organele puterii locale”. Puterea locală, potrivit art. 77, este alcătuită din organe reprezentative și organe executive. În Velayat-uri (provincii), orașe cu statut de velayat, Etrap-uri (județe), și în orașe cu statut de etrap se formează organe reprezentative (Khalk Maslahaty), membrii cărora se aleg de către cetățenii unității administrativ-teritoriale respective pe o perioadă de patru ani. Puterea executivă este realizată de Hyakim (guvernator): în provincii, județe și orașe (art. 81). Guvernatorii de la toate nivelurile sunt reprezentanții Președintelui Turkmenistanului în teritoriu, se numesc în funcții și răspund în fața Președintelui. Guvernatorii conduc activitatea organelor executive subordonate și, în limitele competențelor atribuite, emit dispoziții cu caracter obligatoriu în unitățile teritorial-administrative respective (art. 82).

Sistemul autonomiei locale, potrivit art. 84, îl formează Gengesh-urile și organele autoadministrării teritoriale publice. Gengesh-urile sunt autorități reprezentative ale puterii populare în etrap, așezările de tip orășenesc și Gengeshlyk. Membrii Gengesh-urilor sunt aleși prin vot direct pe un termen de trei ani. Gengesh-urile sunt autonome în activitatea lor, deciziile luate, în scopul exercitării competențelor atribuite, fiind obligatorii în respectivele teritorii (art. 85, 86).

Gengesh-urile aleg, dintre membrii lor un conducător (Archyn), care conduce activitatea Gengeshului și este responsabil față de el. Conducătorii asigură realizarea deciziilor adoptate de Gengesh și soluționează problemele locale (art. 87).

Partea a cincea a Constituției Republicii Uzbekistan este dedicată organizării puterii statale. Aici este inclus și Capitolul XXI intitulat „Principiile fundamentale ale organelor locale ale puterii de stat”. Din analiza conținutului respectivului capitol deducem că în Uzbekistan autoritățile locale fac parte din sistemul autorităților puterii statale. Mai menționez că în Constituția Uzbekistanului nu există un Capitol sau un articol aparte dedicat autonomiei locale.

Și Constituția Federației Ruse dedică un capitol aparte autonomiei locale (Capitolul 8). Consacrarea în Constituția Rusiei a naturii nestatale a autonomiei locale a favorizat apariția unor confuzii în literatura de specialitate privind explicarea și înțelegerea esenței autonomiei locale. Drept consecință au apărut diferite abordări ale fenomenului: unii caută să interpreteze normele constituționale *ad literam* și „împart” puterea statală și cea locală „pe orizontală” – în două ramuri echivalente ale puterii, iar alții tratează autonomia locală ca pe o putere publică autonomă, dar îngustează sfera de acțiune a acestei autonomii limitând-o exclusiv la problemele de importanță locală. În același timp adepții concepției naturii statale a autonomiei locale consideră că art. 12 al Constituției nu trebuie interpretat ca o manifestare a autonomiei și independenței organelor autonomiei locale față de puterea statală deoarece cele două niveluri ale puterii publice sunt edificate „pe verticală” și autonomia locală este un derivat al administrației statale (Kulicikov, 2013, p. 149).

În general, constat că constituțiile statelor CSI, conțin secțiuni aparte dedicate autonomiei locale. Excepție fac Constituția Republicii Moldova și cea a Uzbekistanului, ultima tratând puterea locală ca parte componentă a sistemului puterii statale.

În Constituția Republicii Moldova dispozițiile privind administrația publică locală sunt încorporate în Capitolul VIII „Administrația publică”. Textul constituțional stabilește principiile generale ale administrației publice locale, structura teritorial-administrativă a Republicii Moldova și desemnează expres autoritățile reprezentative ale colectivităților teritoriale locale prin care se realizează autonomia locală. Reglementarea detaliată a „organizării administrației locale, a teritoriului precum și regimul general privind autonomia locală”, potrivit cu prevederile art. 72, alin (3), lit. f a Constituției, ține de competența Parlamentului Republicii Moldova și se realizează prin lege organică.

Potrivit prevederilor art. 109 alin. 1 din Constituția Republicii Moldova, administrația publică în unitățile teritorial-administrative se întemeiază pe principiile autonomiei locale, ale descentralizării serviciilor publice, ale eligibilității autorităților administrației publice locale, și ale consultării cetățenilor în problemele locale de interes deosebit. Includerea acestui articol în capitolul „Administrația publică” semnifică faptul că autonomia locală are un caracter exclusiv administrativ și nu poate afecta caracterul unitar al statului. De fapt, această situație este prevăzută expres de alin. 3 al art. 109 care stipulează că „aplicarea principiilor enunțate nu poate afecta caracterul de stat unitar”. Această situație, adică includerea, din punct de vedere instituțional, a administrației

publice locale în mecanismul administrării publice reprezintă, de facto, un subsistem al administrației statale la nivel local, consideră cercetătorul ucrainean A.V. Batanov (Batanov, 2004, p. 220).

Analizând principiile enunțate în Constituție de pe pozițiile și în conformitate cu rigorile impuse de știința administrației, e lesne de constatat că ultimele două principii enunțate în textul constituțional nu sunt altceva decât elemente componente ce întregesc sensul complex al conceptului de autonomie locală. Astfel, principiile de bază ale administrației publice locale ar trebui să fie cel al autonomiei locale și cel al descentralizării serviciilor publice.

În afară de Capitolul VIII, încă 15 articole ale Constituției conțin prevederi referitor la diverse aspecte legate de autonomia locală cum ar fi: fundamentarea legală a autonomiei locale, proprietatea publică locală, sistemul fiscal și finanțele publice locale, drepturile cetățenilor în raporturile lor cu autoritățile administrației publice (Titlul I, art. 1, 2, 4, 8; Capitolul II, art. 32, 34, 38, 39, 52, 53; Capitolul IV, Secțiunea III, art. 72; Titlul IV, art. 127, 130, 131, 132).

Constituția Republicii Moldova nu prevede în mod expres principiul legalității în activitatea administrației publice locale. O asemenea stare de lucruri nici de cum nu poate fi interpretată că acest principiu nu se află la baza înfăptuirii administrației publice la nivel local, legalitatea fiind unul din principiile esențiale ale statului de drept, iar Republica Moldova potrivit dispozițiilor constituționale conținute în art. 1(3) este un asemenea stat. De altfel, principiul legalității este stipulat în art. 3(2) al Legii privind administrația publică locală nr. 436-XVI din 28.12.2006, care prevede că „autoritățile administrației publice locale beneficiază de autonomie decizională, organizațională, gestionară și financiară, au dreptul la inițiativă în tot ceea ce privește administrarea treburilor publice locale, exercitându-și, în condițiile legii, autoritatea în limitele teritoriului administrat”.

Autonomia locală poate să se afirme plenar doar atunci când sunt elaborate mecanisme eficiente și clar stabilite de protecție. Referitor la protecția legală a autonomiei locale, Carta europeană a autonomiei locale prevede că „colectivitățile locale trebuie să dispună de un drept jurisdicțional de recurs pentru a asigura liberul exercițiu al competențelor lor și respectul principiilor de autonomie locală care sunt consfințite în Constituție sau în legislația internă” (art. 11). Prin recurs jurisdicțional avându-se în vedere accesul colectivităților locale la o instanță de judecată constituită în mod corespunzător.

În Republica Moldova, pentru autoritățile administrației publice locale nu există posibilitatea de a se adresa direct Curții Constituționale în cazul în care consideră că anumite acte normative emise de autoritățile competente contravin principiilor stipulate în Constituție. Autoritățile locale se pot adresa Curții Constituționale doar în mod indirect: a) prin intermediul subiecților stabiliți prin art. 25 al Legii privind Curtea Constituțională și a art. 38 al Codului jurisdicției constituționale, b) pe calea invocării excepției de neconstituționalitate, la examinarea în instanță a cauzelor concrete (Bantuș, 2004, p. 26).

Consider ideea de a oferi autorităților locale posibilitatea de a se adresa Curții Constituționale în cazurile când li se încalcă drepturile și nu se respectă garanțiile constituționale și internaționale ale autonomiei locale drept una oportună. Stabilirea unor garanții juridice ce ar asigura realizarea drepturilor constituționale ale cetățenilor la autonomie locală, ar conduce la stabilirea și afirmarea elementelor democratice în administrația publică locală.

4.2. Interpretarea noțiunii autonomie locală în textul constituțional

În calitatea sa de formă specifică a puterii publice, autonomia locală se caracterizează, în primul rând, prin existența unui subiect deosebit – comunitatea locală, alcătuită din persoanele fizice care locuiesc permanent într-un spațiu teritorial determinat și care soluționează nemijlocit sau prin intermediul autorităților publice locale problemele de importanță locală, au proprietate comună, plătesc impozitele locale și sunt uniți prin multiple legături sociale.

Puține texte constituționale din spațiul CSI au oferit o definiție noțiunii „autonomie locală”.

Constituția Ucrainei tratează autonomia locală ca un drept al colectivității teritoriale – a locuitorilor satului sau a asocierii voluntare a mai multor sate în cadrul unei colectivități rurale, a localității de tip orașenesc și a orașului – de a soluționa în mod autonom problemele de importanță locală în cadrul limitelor constituționale și a legilor Ucrainei (art. 140). Colectivitatea teritorială, la nivel constituțional, este considerată subiectul primar al autonomiei locale, principala purtătoare a funcțiilor și competențelor sale.

Constituția Kîrgîstanului în art. 110, alin. 1 oferă următoarea definiție pentru autonomia locală: „autonomie locală – dreptul și posibilitatea reală a colectivităților locale, garantate de Constituție, de a soluționa autonom și în interesele proprii, problemele de importanță locală”.

Constituția Republicii Moldova, deși recunoaște autonomia locală, nu o definește în textul său. Această responsabilitate este delegată actelor normative menite să aprofundeze prevederile constituționale.

4.3. Modalitatea de abordare și recunoaștere a autonomiei locale

În general, există două modalități de abordare și recunoaștere a autonomiei locale:

- a. ca regim juridic unic și general; și
- b. ca regim juridic excepțional și particular (Popa, 1999, p. 39).

În prima categorie se încadrează statele care asigură un tratament juridic identic colectivităților teritoriale locale, utilizând o bază normativă unică. În această categorie pot fi încadrate următoarele state CSI:

a) Armenia: Unitățile administrativ-teritoriale ale Republicii Armenia, potrivit textului constituțional, sunt regiunile și municipalitățile (art. 11.1).

b) Republica Belarus: În conformitate cu prevederile textului constituțional, teritoriul Republicii Belarus este unitar și inalienabil fiind „condiția naturală și limita spațială a

autodeterminării poporului, fundamentul bunăstării sale și a suveranității Republicii Belarus”. Teritoriul Republicii Belarus este delimitat în regiuni, raioane, orașe și „alte unități administrativ-teritoriale” (art. 9).

c) Kazahstan: Republica Kazahstan este un stat unitar cu forma prezidențială de guvernare. Constituția prevede că delimitarea administrativ-teritorială și statutul capitalei Astana este stabilit prin lege (art. 2, alin. 1 și 3). Sistemul organizării administrativ-teritoriale a Republicii Kazahstan, potrivit prevederilor art. 1 al Legii nr. 2572-XII din 8.12.1993, este alcătuit din următoarele unități: sate, așezări de tip orășenesc, districte rurale, raioane în orașe, orașe, raioane și regiuni. Articolul 2 al legii prevede că „în scopul îmbinării optimale a intereselor republicane cu cele locale, teritoriul Republicii Kazahstan este delimitat în două categorii principale – regiuni și localități”.

d) Kîrgîstan: Articolul 8 al Constituției Kîrgîstanului prevede că „în scopul organizării administrației de stat și a autonomiei locale, teritoriul Republicii Kîrgîstan se delimitează în unități administrativ-teritoriale determinate de lege”. Toate entitățile administrativ-teritoriale se află în poziții similare.

e) Turkmenistan: Potrivit art. 16 al Constituției Turkmenistanului, structura administrativ-teritorială constă din: provincii (velayat), orașe cu statut de velayat-uri, județe (etrap), orașe cu statut de etrap-uri, orașele din etrap-uri, localități de tip orășenesc, gengeshlyk-uri (constituite din una sau câteva localități rurale).

În a doua categorie se încadrează statele care, prin legea lor fundamentală, având în vedere particularitățile istorice, politice, culturale și lingvistice ale constituirii lor, atribuie un anumit sistem particular de autonomie anumitor colectivități teritoriale locale. În această categorie pot fi încadrate următoarele state CSI:

a) Azerbaidjan: Art. 11 al Constituției Azerbaidjanului stipulează că teritoriul Republicii Azerbaidjan este „unitar, inviolabil și indivizibil” și „nu poate fi înstrăinat”. „Republica Azerbaidjan nu cedează nimănui, sub nicio formă și nicio parte a teritoriului său; hotarele statului Republica Azerbaidjan pot fi schimbate doar prin decizia poporului său, exprimată în cadrul referendumului convocat de Milli Majlis al Republicii Azerbaidjan”.

Republica Autonomă Nakhichevan este un „stat autonom în componența Republicii Azerbaidjan” al cărui statut se stabilește de Constituție. Republica Autonomă Nakhichevan este parte integrantă a Republicii Azerbaidjan și actele normative emise de autoritățile competente ale Azerbaidjanului au forță obligatorie pe teritoriul său. În același timp, actele normative emise de autoritățile autonomiei nu trebuie să contravină legislației Azerbaidjanului (art. 134).

b) Georgia: Potrivit prevederilor art. 1, alin. 1 al Constituției, Georgia este un stat suveran, unitar și indivizibil. Teritoriul statului georgian a fost stabilit conform situației existente la 21 decembrie 1991. Integritatea teritorială și inviolabilitatea hotarelor de stat ale Georgiei sunt confirmate de Constituție și legislația Georgiei, sunt recunoscute de comunitatea mondială și organizațiile internaționale. Constituția interzice înstrăinarea teritoriului statului Georgian (art. 2, alin. 1, 2).

Treburile de importanță locală sunt soluționate de către cetățenii Georgiei care sunt înregistrați în unitățile autoadministrate prin intermediul autonomiei locale, fără a atenta la suveranitatea statului, potrivit legislației Georgiei. Organele puterii statale sunt obligate să contribuie la dezvoltarea autonomiei locale (art. 2, alin. 4).

Organizarea administrativ-teritorială, potrivit textului constituțional, va fi stabilită prin lege constituțională, în baza principiului delimitării competențelor, după restabilirea jurisdicției Georgiei asupra întregului teritoriu al țării (art. 2, alin. 3).

c) Rusia: Situația în Federația Rusă este diversă, incluzând un amalgam alcătuit din 85 subiecți: 22 republici, 9 teritorii administrative, 46 regiuni, 3 orașe de importanță federală, Regiunea Autonomă Evreiască și 4 districte autonome (art. 65 din Constituția Federației Ruse). Potrivit cu prevederile art. 72, stabilirea principiilor generale de organizare a sistemului puterii statale și a autonomiei locale ține de competența comună a Federației Ruse și a subiecților ei.

Peninsula Crimeea, acaparată abuziv de Federația Rusă, este un teritoriu disputat de Ucraina și Rusia, care controlează efectiv respectivul teritoriu. Potrivit legislației ruse, în Crimeea există doi subiecți ai Federației Ruse: Republica Crimeea și orașul de importanță federală Sevastopol. Din punctul de vedere al legislației ucrainene în Crimeea se află Republica Autonomă Crimeea și orașul cu statut special Sevastopol.

d) Tadjikistan: Regiunea montană autonomă Badakhshan, potrivit prevederilor art. 81 al Constituției Tadjikistanului, este parte componentă și indivizibilă a Republicii Tadjikistan. Modificarea limitelor teritoriale ale regiunii fără acordul Majlis-ul deputaților poporului este interzisă.

Majlis-ul deputaților poporului regiunii are dreptul de inițiativă și competențe în domeniile social, economic, cultural și în alte domenii stabilite prin lege constituțională (art. 82-83).

e) Uzbekistan: Potrivit prevederilor art. 68, inserat în Capitolul XVI „Organizarea administrativ-teritorială a Republicii Uzbekistan”, Republica Uzbekistan este alcătuită din „regiuni, raioane, orașe, orașele, kișlakuri, aule și, de asemenea, Republica Karakalpakstan”.

Constituția Uzbekistanului dedică un capitol întreg (Capitolul XVII) Republicii Karakalpakstan (Qoraqalpog'iston Respublikasi). „Republica suverană Karakalpakstan” este parte componentă a Republicii Uzbekistan (art. 70), are propria sa constituție (art. 71) și beneficiază de dreptul de a ieși din componența Uzbekistanului în baza „deciziei referendumului poporului Karakalpakstanului” (art. 74). Republica Karakalpakstan își soluționează în mod autonom problemele organizării administrativ-teritoriale. Teritoriul și limitele teritoriale nu pot fi modificate fără acordul său (art. 73).

Potrivit prevederilor art. 75 „relațiile Republicii Uzbekistan cu Republica Karakalpakstan au loc în limitele Constituției Republicii Uzbekistan și se reglementează prin tratate și acorduri încheiate de Republica Uzbekistan cu Republica Karakalpakstan”.

Articolul mai prevede că divergențele dintre cele două republici se soluționează pe calea procedurilor de conciliere.

f) Ucraina: Potrivit art. 133 al Constituției Ucrainei, sistemul organizării administrativ-teritoriale al Ucrainei este alcătuit din: Republica Autonomă Crimeea, regiuni, raioane, orașe, raioane urbane, orașele și sate. Republica Autonomă Crimeea, până a fi anexată abuziv de Federația Rusă, beneficia de o autonomie foarte largă în componența Ucrainei, fapt confirmat de prevederile art. 135-138 ale Constituției ucrainene.

g) Moldova: Unitatea teritorială autonomă Găgăuzia, potrivit prevederilor art. 111, alin.1 al Constituției, „este o unitate teritorială autonomă cu un statut special care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, este parte integrantă și inalienabilă a Republicii Moldova și soluționează de sine stătător, în limitele competenței sale, potrivit prevederilor Constituției Republicii Moldova, în interesul întregii populații, problemele cu caracter politic, economic și cultural”.

Astfel, Găgăuzia, unitate teritorială autonomă cu statut juridic special, reprezintă în viziunea legiuitorului moldav, formulată și în art. 1 al Legii privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-yeri) nr. 344-XII din 23.12.1994, o formă de autodeterminare a găgăuzilor. În acest context, menționez, că cea mai efectivă formă de dezvoltare a identității etnice este autonomia culturală. Autonomia culturală nu se oferă în special cuiva, pentru o autonomie culturală sunt create condiții necesare ca cei care constituie minorități naționale să aibă dreptul la existență și dezvoltare în mod egal cu toți membrii societății, indiferent de apartenența etnică sau religioasă (Galiman, 2009, p. 25).

Art. 110, alin. 2 al Constituției Republicii Moldova mai prevede că „localităților din stânga Nistrului le pot fi atribuite forme și condiții speciale de autonomie în conformitate cu statutul special adoptat prin lege organică”.

Aplicarea neuniformă a autonomiei locale în Republica Moldova nu poate fi calificată drept regim juridic excepțional și particular, ci mai curând sfidare a celor două tipuri de regimuri juridice. În primul rând, în raioanele din stânga Nistrului, legislația Republicii Moldova nu este recunoscută, prin urmare nu se aplică, iar în al doilea rând, statutul special de autonomie acordat Găgăuziei în baza criteriului etnic este confuz, pe alocuri în contradicție chiar și cu prevederile constituționale.

Este necesară renunțarea la practica atribuirii, în baza unor principii nefondate și ambigue, a diferitelor „autonomii cu caracter special”. O astfel de „autonomie”, creată în baza principiului etnic, este, în condițiile Republicii Moldova, o cale directă spre separatism.

Varianta optimă pentru soluționarea „problemei transnistrene” și a celei „găgăuze” este regionalizarea țării în baza principiilor enunțate de „Carta europeană a autonomiei locale” la care Republica Moldova este parte. Crearea unor regiuni cu un puternic potențial uman, material și financiar ar fi o soluție viabilă pentru soluționarea problemelor existente.

5. Concluzii

În încheiere, generalizând cele expuse în prezentul studiu, prezint următoarele concluzii:

- a. autonomia locală, fiind unul din fundamentele constituționale ale statelor studiate, are drept sursă a existenței sale nu voința statală, ci voința constituțională a poporului, care este materializată în principiul constituțional fundamental privind autonomia locală.
- b. organele puterii statale și cele ale puterii locale sunt egale în fața legii și, în egală măsură, sunt reprezentanții poporului în limitele competențelor atribuite. Puterile statală și locală se află într-un cadru relațional determinat fiind componente ale unui sistem unitar. Relația dintre autonomia locală și stat este una foarte strânsă, deoarece atât puterea statală cât și cea locală au același izvor al puterii – poporul. Legătura aceasta strânsă se mai manifestă și prin aceea că autoritățile puterii statale pot delega autorităților locale, în baza normelor legale în vigoare, exercitarea unor competențe ce țin de competența lor.
- c. în cadrul aplicării principiului autonomiei locale, autoritățile locale nu fac parte din mecanismul puterii statale, dar asta nu înseamnă autonomia lor totală față de puterea statală. Autonomia colectivităților teritoriale locale în limitele legii, înseamnă nu libertatea față de stat, ci libertatea de acțiune în cadrul statului.
- d. realizarea drepturilor și libertăților omului determină conținutul activității autorităților locale în aceeași măsură ca și a celor statale.
- e. constatând existența deosebirilor conceptuale privind abordarea autonomiei locale în constituțiile statelor CSI, nu pot să nu menționez dificultățile existente în activitatea practică privind delimitarea puterii statale de cea locală în condițiile în care statele analizate fac primii pași pe calea democratizării societăților lor.
- f. autonomia locală are ca obiect de activitate problemele de interes local, adică acele probleme care decurg din interesele comunității locale și sunt specifice colectivităților teritoriale locale.
- g. raportând prevederile conținute în textul constituțional al Republicii Moldova privind autonomia locală la cele similare ale statelor CSI menționez următoarele:
 1. Republica Moldova este singurul stat-membru CSI în al cărui text constituțional nu există un capitol aparte consacrat autonomiei locale.
 2. Constituția Republicii Moldova se deosebește de constituțiile statelor membre CSI și prin faptul că nu conține o normă prin care statul, în mod expres, ar recunoaște, afirma și garanta autonomia locală. În Constituția Republicii Moldova reglementarea constituțională a puterii locale se rezumă doar la unele formulări laconice care, de fapt, nu prevăd un mecanism privind existența și funcționarea autonomă a puterii locale.
 3. Constituția Republicii Moldova, neoperând cu noțiunile de autonomie locală sau putere locală, proclamă că „suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție” (titlul I, art. 2, alin. 1) și recunoaște

existența în Republica Moldova a autorităților publice (Titlul III). Partea a doua a art. 2 este numită puterea de stat, care este realizată în baza principiului separației și colaborării puterilor în exercitarea prerogativelor ce le revin (art. 6). În afară de acestea, Constituția Republicii Moldova mai operează și cu noțiunea de administrație publică (Capitolul VI, art. 96), conducerea căreia este înfăptuită de guvern. Din aceste prevederi constituționale rezultă că „administrația publică în unitățile administrativ-teritoriale” (art. 109) este o varietate a administrației publice.

În acest context, menționez că lacunele privind tratarea fenomenului puterii locale în textul constituțional au fost remediate de către Curtea Constituțională care prin explicațiile oferite au completat, într-o oarecare măsură, deficiențele conceptuale existente la capitolul respectiv. Astfel, Curtea Constituțională a stipulat că „în Republica Moldova administrația publică locală este recunoscută și garantată ca una din bazele regimului constituțional” și „în exercițiul atribuțiilor sale administrația publică locală este autonomă în limitele prevăzute de lege. Organele administrației publice locale nu fac parte din sistemul organelor puterii de stat” (Hotărârea nr. 36 din 10.12.98).

Bibliografie:

1. Bantuș, L., ‘Protecția juridică a autonomiei locale – Mecanism inerent în asigurarea respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului’, în *Locul și rolul organelor administrației publice în asigurarea respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului*, Materiale ale Conferinței Științifice Internaționale din 11 decembrie 2003, Chișinău, 2004.
2. Batanov, A.V., “Некоторые теоретические проблемы и современная конституционная регламентация прав территориальных коллективов и муниципальной власти в Украине и Республике Молдова (Unele probleme teoretice și reglementarea constituțională actuală a drepturilor colectivităților teritoriale și a puterii municipale în Ucraina și Republica Moldova), 2004, *Актуальні проблеми держави і права* (Current Problems of State and Law), nr. 22, pp. 213-224.
3. Carta Europeană a autonomiei locale, [Online] disponibil la adresa <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/122/signatures>, accesat la data de 12 februarie 2016.
4. Comitetului Executiv al CSI (*Исполнительный комитет СНГ*), [Online] disponibil la adresa <http://cis.minsk.by/page.php?id=174>, accesat la data de 09 septembrie 2015.
5. Consiliul Europei, „Etat des signatures et ratifications du Traité 122 - Charte européenne de l'autonomie locale” (Situația cu statele care au semnat și ratificat Tratatul 122 – Carta Europeană a autonomiei locale), (nedatat a), [Online] disponibil la adresa <http://www.coe.int/fr/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/122/signatures>, accesat la data de 7 septembrie 2015.
6. Consiliul Europei, „The Council of Europe in brief. Member States” (Consiliu Europei pe scurt. Statele Membre), (nedatat b), [Online] disponibil la adresa <http://www.coe.int/en/web/about-us/our-member-states>, accesat la data de 7 septembrie 2015.

7. Constituția Federației Ruse, [Online] disponibil la adresa <http://www.constitution.ru/>, accesat la data de 16 august 2015.
8. Constituția Georgiei, [Online] disponibil la adresa http://www.parliament.ge/files/68_1944_951190_CONSTIT_27_12.06.pdf, accesat la data de 12 februarie 2016.
9. Constituția Republicii Armenia, [Online] disponibil la adresa <http://www.parliament.am/parliament.php?id=constitution&lang=eng>, accesat la data de 18 august 2015.
10. Constituția Republicii Azerbaidjan, [Online] disponibil la adresa <http://en.president.az/azerbaijan/constitution>, accesat la data de 12 februarie 2016.
11. Constituția Republicii Bielorusia, [Online] disponibil la adresa <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=6351>, accesat la data de 20 august 2015.
12. Constituția Republicii Kazahstan, [Online] disponibil la adresa <http://www.constitution.kz/english/>, accesat la data de 19 august 2015.
13. Constituția Republicii Kirgîstan, [Online] disponibil la adresa http://www.gov.kg/?page_id=263&lang=ru, accesat la data de 19 august 2015.
14. Constituția Republicii Moldova, [Online] disponibil la adresa <http://www.parlament.md/CadrulLegal/Constitution/tabid/151/language/ro-RO/Default.aspx>, accesat la data de 12 februarie 2016.
15. Constituția Republicii Tadjikistan, [Online] disponibil la adresa <http://www.president.tj/en/taxonomy/term/5/28>, accesat la data de 12 februarie 2016.
16. Constituția Republicii Turkmenistan, 2008, [Online] disponibil la adresa <http://www.legislationline.org/documents/section/constitutions> accesat la data de 18 august 2015.
17. Constituția Republicii Uzbekistan, [Online] disponibil la adresa http://lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=35869, accesat la data de 12 februarie 2016.
18. Constituția Ucrainei, [Online] disponibil la adresa <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3m>, accesat la data de 17 august 2015.
19. Galiman, S., 'Autonomia culturală – mecanism de dezvoltare a identității etnice', 2009, *Revista Națională de Drept*, vol. 8, nr. 25.
20. Hotărârea Curții Constituționale pentru controlul constituționalității Decretului Președintelui Republicii Moldova nr. 146 din 10 mai 1995 cu privire la numirea Primăriei municipiului Chișinău nr. 36 din 10.12.1998, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 111-113/45 din 17.12.1998.
21. Hotărârea Curții Constituționale privind interpretarea unor prevederi ale art. 4 din Constituția Republicii Moldova nr. 55 din 14 octombrie 1999, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 118-119 din 28.10.1999.
22. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind ratificarea Acordului de constituire a Comunității Statelor Independente nr. 40-XIII din 08.04.1994 publicată în Monitorul Oficial nr. 4/109 din 30.04.1994.
23. Hotărârea Prezidiului Parlamentului Republicii Moldova privind Acordul de constituire a CSI și Acordul cu privire la crearea Uniunii Economice nr. 1622-XII din 26.10.1993.
24. Jacqué, J.P., *Конституционное право и политические институты* (Drept constituțional și instituții politice), Москва: Юрист, 2002.
25. Kulicikov, A.S., *Основные признаки и сущность муниципальной власти в Российской Федерации* (Principalele caracteristici și esența puterii municipale în Federația

- Rusă), 2013, *Известия Тульского Государственного Университета. Экономические и юридические науки*, nr. 2-3.
26. Legea privind retragerea unor rezerve formulate la Acordul de constituire a Comunității Statelor Independente nr. 1356 din 04.10.2002, publicată în Monitorul Oficial nr. 137-138/1060 din 10.10.2002.
 27. Legea Republicii Kazahstan din 8 decembrie 1993 nr. 2572-XII cu privire la organizarea administrativ-teritorială a Republicii Kazahstan, [Online] disponibil la adresa http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007265, accesat la data de 22 august 2015.
 28. Parrado Diez, S., *Sisteme administrative comparate*, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011.
 29. Popa, E, *Autonomia locală în România*, București: All Beck, 1999.
 30. Reservations and Declarations for Treaty No.122 – European Charter of Local Self-Government, [Online] disponibil la adresa http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/122/declarations? p_auth=leZqecwF, accesat la data de 12 februarie 2016.
 31. Shoemaker, M.W, *Russia & the Commonwealth of Independent States*, ediția a 45-a, Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2014.